

Шифр: «Фермерство»

**Наукова робота на тему:
"МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ФЕРМЕРСТВОМ В УКРАЇНІ"**

2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСТВОМ.....	6
1.1. Інституціональне середовище розвитку фермерських господарств як об'єкт державного впливу.....	6
1.2. Світовий досвід підтримки фермерства.....	8
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ.....	13
2.1. Наслідки державного регулювання розвитку фермерства в Україні.....	13
2.2. Особливості та структура публічного управління розвитком фермерства в Україні.....	18
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСТВОМ УКРАЇНИ.....	21
3.1. Місце публічного управління у діяльності регіонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.....	21
3.2. Створення мережі громадських організацій для лобювання інтересів фермерства України у законотворчій діяльності.....	27
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Актуальність і доцільність обраної теми. Актуальність проблеми розвитку фермерства в Україні обумовлює той факт, що у країнах ЄС приблизно 80 % сільськогосподарських підприємств – родинні ферми, що стали основою, на якій була побудована єдина сільськогосподарська політика в Європі. Фермерство забезпечує населення якісними продуктами, а отже, стає ключем до європейської продовольчої незалежності [47, с. 5]. Розроблена Кабінетом Міністрів України "Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки", виділення безповоротної фінансової підтримки на розвиток фермерства та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі СОК) безпрецедентного 1 млрд. грн у 2018 році, а також надання фермерам пільгових кредитів, засвідчує розуміння українським Урядом незадовільного стану розвитку фермерства в країні та його ролі у збереженні агроєкосистеми та сільських територій держави. За прогнозами Уряду країни вищезазначені заходи повинні були призвести до збільшення ФГ вдвічі, але дива не відбулося. За 2018 р. кількість фермерських господарств зростає лише на 445 [8], тобто на 1%, що свідчить про низький рівень ефективності публічного управління фермерством в Україні та необхідність пошуку шляхів його вдосконалення.

Стан наукової розробленості проблеми. В літературі постійно ведеться дискусія щодо ролі держави у розвитку фермерства. Частина науковців відстоює необхідність широкого використання тільки переваг ринкової теорії управління, яка ґрунтується на принципах лібералізму, тоді як інші надають великого значення державному впливу. Підтримуємо позицію С. Кваші [17], що в сучасних умовах оптимальне поєднання публічного управління економіки з ринковими регуляторами зможе забезпечити прискорене зростання кількості висококонкурентних фермерських господарств в Україні. Проблеми державного регулювання розвитку фермерства вивчалися багатьма вченими, серед яких – О. Бородіна, Л. Гнатишин, О.І. Дудка, К.В. Збарський, О.М.

Засалкіна, В.В. Зіновчук, І. Кириленко, Р.Я. Корінець, М. Й. Малік та ін., але саме у розрізі публічного управління такі розробки відсутні.

Мета роботи – теоретико-методологічне обґрунтування впровадження публічного управління у стимулюванні розвитку фермерства в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі наукові **завдання**:

- обґрунтувати необхідність розвитку саме фермерської організаційно-правової форми в аграрному секторі економіки України;
- охарактеризувати інституціональне середовище фермерства в Україні;
- розкрити механізми, структуру та особливості публічного управління фермерством в Україні;
- проаналізувати ефективність публічного управління фермерством в Україні, окреслити проблеми у цій сфері державного регулювання;
- обґрунтувати необхідність розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як необхідної умови розвитку фермерства;
- дослідити досвід публічного управління фермерством провідних країн світу та можливість його імплементації в Україні;
- визначити роль публічного управління у формуванні регіонального багатофункціонального обслуговуючого кооперативу фермерів;
- розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня лобіювання інтересів фермерства України в органах державної влади.

Об’єкт дослідження – публічне управління фермерством.

Предметом дослідження є механізми публічного управління як необхідна умова розвитку фермерських господарств в Україні.

Методи дослідження. У роботі використана система загальнонаукових та спеціальних, емпіричних і теоретичних методів дослідження. Зокрема, використовувалися методи: структурно-функціональний та системний, які дали змогу всебічно вивчити структуру публічного управління фермерством, його складові; аналізу – при вивченні наслідків державного регулювання

фермерством в Україні; компаративний метод – при порівнянні інструментів та механізмів публічного управління фермерством в розвинених країнах світу та Україні; табличний та графічний методи - при аналізі динаміки кількості фермерських господарств та безоплатної допомоги фермерам. Окрім того, застосовувалися методи синтезу та моделювання, за допомогою яких сформована модель регіонального СОК в системі сучасної моделі державного регулювання - публічного управління.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати наукового дослідження можуть бути використанні при впровадженні та вдосконаленні механізмів публічного управління фермерством в Україні, а також при створенні пілотного проекту формування регіонального багатофункціонального сільськогосподарського кооперативу фермерів. Результати наукової роботи були використані у діяльності відділу економічного розвитку, торгівлі та інфраструктури Новоград-Волинської районної державної адміністрації Житомирської області (Довідка впровадження № 198 від 02.02.2019).

Апробація роботи. Пройшла апробацію під час Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (25 червня 2018 р., м. Полтава).

Публікації:

1. *Шифр: «Фермерство»:* Фермерство в Україні: перспективи розвитку / *Шифр: «Фермерство»* // Молодий вчений. - 2018. - № 1 (53). - С. 942 - 948.
2. *Шифр: «Фермерство»* Фермерство та сільськогосподарська кооперація: інституціональні зміни та їх наслідки / *Шифр: «Фермерство»*// Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 25 червня 2018 р.): у 4 ч. – Полтава: ЦФЕНД, 2018. – Ч. 2. – С. 22-23.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 48 стор. друкованого тексту, з них 30 сторінок основного тексту. Робота містить 3 таблиці та 9 рисунків. Список використаних джерел налічує 48 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСТВОМ В УКРАЇНІ

1.1. Інституціональне середовище розвитку фермерських господарств як об'єкт державного впливу

Інститут фермерства – це назва діяльнiсних характеристик сiмейного товарного виробництва в аграрнiй галузi, що репрезентує певний напрям у суспiльному життi та є ознакою соцiального ладу. Тому, власне, за ознакою діяльнiсних характеристик iнститут фермерства можна трактувати не лише як виробничу систему, а винятково, i це має стратегiчне значення, як соцiальну категорiю [6, с. 84-85]. Структуру iнституцiйного середовища розвитку фермерства показано у додатку А.

Інституцiональна складова фермерства формує дiєвi формальнi та неформальнi норми, правила й цiнностi. Формальнi норми та правила (iнститути) представленi, по-перше, сукупнiстю нормативних документiв рiзного рiвня впливу на аграрний ринок як цiлiсної iнституцiйної структури; по-друге, сукупнiстю вiдповiдних iнститутiв та iнституцiй, якi безпосередньо функцiонують i забезпечують вiдтворення виробничого потенцiалу фермерських господарств.

Інституцiалiзацiя, з одного боку, стимулює пiдприємницьку активнiсть фермерських господарств, iх економiчне зростання на засадах структурно-iнновацiйного вiдтворення виробничого потенцiалу, утвердження та функцiонування фермерства як соцiально-економiчної системи, а з iншого – забезпечує подолання суперечностей мiж економiкою та сiльськогосподарським товаровиробником. Брак необхідних iнституцiй в Україні iстотно обмежує основний ринковий механiзм – конкуренцiю, вiдчутно гальмує вiдтворення виробничого потенцiалу фермерських господарств, модернiзацiю економiчної культури тощо [6, с. 85-86].

У додатку Б iнституцiйне середовище розвитку фермерських господарств оцiнено за допомогою SWOT-аналiзу.

Основною перешкодою формуванню інституціональної моделі розвитку фермерських господарств є так зване зрощення політичних та економічних інститутів, що спричинило виникнення трансформаційної ренти, превалювання великого аграрного бізнесу. Якщо у сільському господарстві підприємства різних організаційно-правових форм діють у нерівних соціально-економічних чи правових умовах, то це призводить до підпорядкування економічного інтересу одного суб'єкта іншому. У такій ситуації у фермерських господарств як структур, які у натуральному вимірі володіють меншим виробничим потенціалом, ніж великі аграрні підприємства, знижується бажання досягати значних економічних результатів, що призводить до затягування процесу розвитку фермерства [6, с. 86-87].

Основними функціями інституціонального середовища фермерства є: оптимізаційна (скорочення трансакційних витрат, а їх величина визначає рівень ефективності інститутів і підсумкову конкурентоспроможність фермерства); інтеграційна (забезпечення інтеграції освіти, науки та виробництва, стабільності агровиробництва); інформаційна (забезпечення об'єктивною інформацією про новітні технології у аграрній сфері); координуюча (формування механізму координації взаємодії між учасниками аграрного сектору економіки) [13, с. 30]; стимулююча (сприятливих мотиваційних умов задля розширеного відтворення фермерства на інноваційній основі). Функції суб'єктів інституціонального середовища фермерства подано у додатку В.

У процесі встановлення меж інституціонального середовища ФГ необхідно враховувати, що на ефективність його діяльності впливають цілі, завдання і стратегія розвитку національної економіки та інноваційної політики. Сприятливе інституціональне середовище розвитку ФГ передбачає: якість державної бюрократії (поряд із компетентністю, незалежністю та публічною відповідальністю); існування підрозділів для вирішення конфліктних ситуацій як в органах публічної влади, так і в органах судової влади; виваженість політичних інтересів в суспільстві; наявність законів, що захищають право власності та інститутів, що забезпечують його реалізацію; міжнародні

зобов'язання, що знижують роль ризику в сільському господарстві тощо [13, с. 34].

Створення сприятливих умов для функціонування ФГ в Україні важливе як для подолання занепаду села, так і для впорядкування організаційної структури сільського господарства відповідно до європейських стандартів, які забезпечують: різноманітність форм власності, систем землеробства, ландшафтів, культури і традицій; екологічні вигоди: більш відповідальне управління природними ресурсами, що надає суспільству суттєві екологічні вигоди; суспільну відповідальність: економічні можливості для сільських жителів, їх особисту відповідальність за себе, сім'ю, громаду, нарощення соціального капіталу; збереження традицій, знань: виховання системи цінностей у дітей, передачі від покоління до покоління знань, навиків і досвіду ведення сільського господарства; економічну базу для виробництва окремих видів продовольства відповідно до пріоритетів споживачів; персоналізовану взаємодію споживачів з продовольчою системою: споживачі об'єднуються з фермерами й отримують безпосередній доступ до потоків продовольства (солідарне сільське господарство) [4].

1.2. Світовий досвід підтримки фермерства

Взагалі для країн Західної Європи притаманна модель аграрної економіки, що виключає надконцентрацію виробництва. Її основу складає сімейне фермерство, яке всестороннє коопероване й функціонує на засадах ефективного поєднання приватного підприємництва, ринкового і державного регулювання сільського господарства [27, с. 27]. Для прикладу, у Голландії 60% агропромислової продукції виробляють саме кооперативи [7, с. 24-25]. У Франції членами кооперативів є 9 з 10 фермерів. На французькі кооперативи припадає біля 60% збуту сільськогосподарської продукції, переробні кооперативи дають 40-45% загального обсягу продукції харчової промисловості. В аграрному секторі Канади функціонує більше 500 кооперативів, членами яких є більше 2/3 фермерів [10, с. 12-17].

Спільна аграрна політика країн-членів ЄС передбачає надання субсидій ФГ, які ведуть активну сільськогосподарську діяльність. Прямі виплати фермерам нараховуються за базовими та вибірковыми схемами. Базова схема передбачає однакові виплати на 1 га площі, незалежно від вирощуваних культур або видів домашньої худоби. За використання методів, які сприятливо впливають на клімат та навколишнє середовище, виділяються так звані «зелені виплати», які становлять 30% від національного розподілу коштів. Особливі субсидії також надаються молодим фермерам до 40 років, які розпочали сільськогосподарську діяльність не раніше ніж за 5 років до моменту подання на субсидію. Окрім цих обов'язкових програм, країни ЄС можуть обирати додаткові схеми підтримки, зокрема: підтримка невеликих ферм через виплату їм більшої суми за перші 30 га; додаткові виплати для районів з природними обмеженнями; тимчасова підтримка вирощування окремих сільськогосподарських культур або розведення певних видів домашньої худоби, для стимулювання виробництва у галузях, які переживають труднощі; запровадження спрощеної схеми для малих ФГ, щорічна виплата яких не перевищує 1250 євро; розподіл до 15% коштів, призначених на прямі виплати, за спеціальними схемами розвитку сільського господарства, або навпаки [32].

Також важливим напрямом підтримки фермерства є система дорадництва. У першій половині ХХ століття більш ніж 54 країни світу (США, Канада, Німеччина, Голландія, Великобританія та ін.) створили дорадчі служби, які підтримувалися їх урядами. Близько 130 країн створили дорадчі системи у другій половині ХХ століття. У Європейському Союзі важливість системи сільськогосподарського дорадництва знайшла відображення як у правових актах країн – членів цієї організації, так й у правових актах Європейського Союзу. Регламент (ЄС) №73/2009 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів в рамках Спільної сільськогосподарської політики і про заснування деяких схем підтримки для фермерів, що вносить зміни в Регламенті (ЄС) 1290/2005, (ЄС) 247/2006 , (ЄС) 378/2007 та скасовує Регламент (ЄС) 1782/2003 передбачає: «Для надання допомоги фермерам в

цілях відповідності стандартам сучасного, високоякісного сільського господарства необхідно, щоб держави-члени ЄС продовжили використовувати всебічну систему консультування фермерів, передбачену в Регламенті (ЄС) 1782/2003. Система консультування фермерів повинна допомагати фермерам в отриманні більшої інформації про потоки матеріалів і процесах на фермах, що належать до екології, безпеки продуктів, здоров'ю та захист тварин без будь-якого впливу на їх зобов'язання виконання стандартів та їх відповідальність» [42].

Європейський Союз є лідером на ринку сільгосппродукції. Забезпечення поступового розвитку аграрного сектору в ЄС представлено в рамках Спільної аграрної політики (САП), яка об'єднала в собі 28 національних стратегій, задля оптимізації зусиль в розвитку аграрної сфери, гарантуванням продовольчої безпеки та концентрації фінансових ресурсів на підтримку розвитку сільського господарства [29]. Європейська модель сільського господарства заснована на трьох основних чинниках: ФГ сімейного типу, визнанні багатофункціональної ролі галузі й усебічному захисті системи ціноутворення на продовольство і доходів товаровиробників від ринкової та природних стихій [48, с. 155-156].

Згідно стратегії «Європа 2020» європейські ФГ мають стати найбільш ефективними та конкурентоспроможними на світовій арені. Для досягнення цієї мети сьогодні активно ведеться робота за такими напрямками [28]: впровадження нової системи партнерських відносин, що сприяє впровадженню інновацій (ІТ – технологій) у сільському господарстві, шляхом зменшення існуючого розриву між науковими дослідженнями і практикою ведення сільського господарства через співпрацю між різними зацікавленими сторонами (фермери, консалтингові фірми, наукові та державні установи); модернізація виробництва – надання грантових коштів ФГ для оновлення обладнання, техніки, будівель, в точу числі і перехід до екологічних технологій; навчання виробників, консультування, надання інформації про кон'юнктуру ринку, його тенденції та динаміку розвитку.

Об'єднання фермерів в кооперативи покращує доступ і до найновітніших технологій, що дозволяють комплексно враховувати екологічні та економічні показники. Так, у Франції успішно реалізується проект Farmstar: управління посівами сільськогосподарських культур через створення інформаційних продуктів, які допомагають покращити контроль за посівами, для сільськогосподарських кооперативів та фермерів [10, с. 79].

В рамках програми «Спільна організація аграрного ринку ЄС» в країнах – членах розробляються власні програми розвитку агропродовольчого ринку з врахування природного потенціалу країни, її регіональних та культурних особливостей. Наприклад, в Німеччині діє програма, яка спрямована на розвиток ринку фруктів і овочів. Основні цілі програми [28]: підвищення конкурентоспроможності та ринкової орієнтації сектора; зниження пов'язаних з кризою коливання в доходах виробників овочів і фруктів; збільшення споживання фруктів і овочів в країнах ЄС; сприяння використанню екологічно чистих методів вирощування. Дана програма має на меті не просто стимулювання нарощення виробництва фруктів та овочів, а розширення ринків збуту, підвищення рівня споживання свіжих овочів та фруктів серед населення та їх популяризація. Поряд із цим Урядом заохочуються екологічні методи ведення бізнесу, які стимулюються додатковими фінансуванням, навчанням, наданням інформації та просуванням на ринки продукції [48, с. 156]. Обсяг прямої підтримки фінансової підтримки фермерів у Німеччині на 2019 р. запланований у розмірі більше 5 млрд євро [32].

Дослідження європейського досвіду ведення державної аграрної політики свідчить, що навіть в ринковому середовищі ефективність аграрного бізнесу дуже тісно пов'язана з участю держави, а саме: зі створенням законодавчих умов та програм, в межах яких відбувається стимулювання розвитку фермерства, розширення географії ринку збуту та захисту внутрішнього ринку одночасно з нарощенням імпорتنих поставок продуктових фокус-груп, розвитком публічного управління - тривимірної співпраці (державна,

фермерство, громадський сектор), яка покликана кооперувати представників для лобіювання інтересів фермерства.

Важливим елементом публічного управління фермерством у країнах ЄС є лобіювання аграрними асоціаціями сектору держави на всіх рівнях прийняття рішень. Наприклад, у ФРН визначальний вплив на формування аграрної політики має Deutscher Bauernverband (Асоціація фермерів ФРН), без участі її представників важко собі уявити будь-які дискусії щодо поточних чи стратегічних питань аграрної та економічної політики не лише на національному, але й на європейському рівні. У Європейському союзі базовою асоціацією фермерів є COPA COGECA. До неї входять національні асоціації. Організація є потужним інструментом відстоювання інтересів європейських фермерів [44].

Для України, як країни з потужним аграрним потенціалом, дуже важливо зрозуміти механізми ведення аграрної політики ЄС. Між державою та ФГ має бути налагоджений діалог: державна стратегія розвитку аграрного сектору має бути зрозуміла для виробників та донесена через профільні асоціації, галузеві організації, систему сільськогосподарського дорадництва, в той час, як проблеми ФГ мають бути першочерговими завданнями для вирішення державою.

Таким чином, значна роль у розвитку фермерства у розвинутих країнах надається безповоротній фінансовій підтримці ФГ, але, порівнявши додаток Г і Д, видно, що цей досвід для України є неприйнятним, оскільки відсутня кореляційна залежність між безповотною фінансовою підтримкою ФГ та зростанням їх кількості. Натомість доцільно використати досвід розвитку системи дорадництва, формування ефективної системи лобіювання інтересів фермерів на всіх рівнях прийняття рішень в органах державної влади та місцевого самоврядування, стимулювання інноваційної діяльності та підтримки й популяризації переваг СОК.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Наслідки державного регулювання розвитку фермерства в Україні

Недостатня державна підтримка ФГ та особистих селянських господарств протягом чверті століття призвела до формування поляризованої структури в АПК: з одного боку корпоративний сектор — великі і надвеликі агроструктури, а з другого боку — особисті селянські та ФГ, які приблизно порівну ділять виробництво сільгосппродукції. Але перший сектор, де працює лише 20% економічно активного сільського населення, задовольняє потреби експорту та великих вітчизняних супермаркетів, а другий - споживчий та локальні ринки. При цьому господарювання експортоорієнтованих агрохолдингів призвело до руйнування агроібоценозу, деградації ґрунтів, стрімкого зниження добробуту сільського населення, занепаду сільських територій, зникнення майже 700 сіл з мапи України [35, с. 942]. Наслідком діяльності агрохолдингів стало загрозливий рівень показників, пов'язаних з екологією: внесення мінеральних добрив з 2000 року підвищилося в 6 разів, органічних - скоротилося в майже 3 рази; рівень інтенсивності використання ріллі з 79,7% у 2000 р. підвищився до 85,4%; частка найрентабельніших кукурудзи, соняшнику та ріпаку, які вкрай виснажують ріллю, в посівній площі зросла з 16,6% у 2000 р. до 41% у 2016 р. [12, с. 67]. Через низьку рентабельність агрохолдинги кардинально скоротили поголів'я худоби, що значно скоротило посіви кормових культур. Унаслідок цього із структури посівних площ зникли багаторічні трави як гарант відновлення родючості ґрунту, а також негативно вплинуло на забезпечення населення України м'ясними та молочними продуктами, призвело до дефіциту білків, браку продуктів тваринного походження у харчовому раціоні населення, що згубно впливає на здоров'я нації.

Основні показники розвитку фермерства за 2012-2018 рр., відображені у таблиці 1, показують відсутність за останніх 7 років суттєвих кардинальних змін у їх динаміці, незалежно від безповоротної державної підтримки.

Таблиця 1. Основні показники розвитку фермерських господарств в Україні та динаміка безповоротної державної фінансової підтримки фермерським господарствам за 2012-2018 рр.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Динаміка кількості фермерських господарств							
Кількість фермерських господарств згідно ЄДРПОУ, одиниць	44672	44778	43137	43743	44409	45035	46854
Кількість фермерських господарств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, одиниць	34035	34168	33084	32303	33682	34137	34528
у % до загальної кількості зареєстрованих фермерських господарств, %	76,2	76,3	76,7	73,8	75,8	75,8	73,7
у % до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств, %	68,9	69,7	71,6	71,2	70,6	72,9	71,3
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств							
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	4389,4	4451,7	4578,3	4343,7	4437,9	4580,1	4699,3
Частка сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі, %	20,0	20,4	21,5	21,8	22,4	22,95	23,0
У розрахунку на одне господарство, га	130,0	130,3	138,4	134,5	131,8	101,7	100,3
Частка фермерських господарств за розміром сільськогосподарських угідь у загальній їх кількості							
до 100 га, %	73,1	72,1	70,7	79,7	75,0	69,4	68,9
100,1-500 га, %	11,7	11,5	11,9	14,2	14,0	14,5	14,8
500,1-1000 га, %	2,5	2,6	2,8	3,4	3,4	3,5	3,6
1000,1-2000 га, %	1,4	1,5	1,5	1,9	1,9	1,9	1,9
більше 2000 га, %	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Питома вага виробленої продукції фермерськими господарствами у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні							
Продукція сільського господарства, %	6,1	7,6	7,6	7,9	8,7	8,7	8,8
Продукція рослинництва, %	8,7	10,1	10,0	10,4	11,2	11,3	11,4
Продукція тваринництва, %	1,6	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1
Безповоротної державної фінансової підтримки фермерським господарствам							
Безповоротної державної фінансової підтримки фермерським господарствам, млн. грн.	0	0	0	0	0	0	1000

Джерело: розраховано авторами за даними [40]

Питома вага фермерства у загальній кількості зареєстрованих суб'єктів сільського господарства за період складала близько 74-77 %, при цьому лише 69-72 % із зареєстрованих змогли функціонувати. За 5 років кількість фермерських господарств незначно знизилася.

Показники розвитку ФГ, відображені у додатках Г і Е, показують відсутність за 2012-2018 рр. суттєвих кардинальних змін у їх динаміці: кількість ФГ зросла на 2,2 тис. одиниць (на 5%); при цьому лише 69-72 % із зареєстрованих змогли функціонувати. Аналізуючи динаміку розвитку ФГ за 1995 - 2018 рр. (додаток Г) видно, що кількість ФГ за більш ніж 20 років зросла на 12 тис. господарств (на 35%). Питома вага фермерства у загальній кількості сільськогосподарської продукції в Україні коливалася з 6,1 % до 8,7 % [8]. Для порівняння у США сімейні ферми різних типів разом складають 99 % господарств загалом і 90 % виробництва у сільськогосподарському секторі [7, с.25]. Таким чином, в цілому зростання кількості ФГ в Україні щорічно на 1-3 процентних пункти не може характеризуватися поняттям "розвиток" [35, с. 944]. На наш погляд, більш влучно цей процес охарактеризував проф. Черевко Г. як "животіння і виживання" [47, с. 3]. При такій зміні показників розвитку фермерства Україна зможе досягти рівня розвитку розвинених країн світу через десятки років і то лише у разі, якщо за цей час їх не поглине тотальна латифундація агрохолдингів.

Основні причини, що стримують розвиток фермерських господарств, визначені у Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. До них належать: відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на підтримку фермерських господарств, які мають в обробітку на праві власності та користування земельні ділянки загальною площею не більше 100 гектарів; низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; низька рентабельність та конкурентоспроможність фермерських господарств на

ринках збуту сільськогосподарської продукції; низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку фермерських господарств; неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування; низький рівень технічного та технологічного забезпечення; неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні фермерських господарств (зокрема постійному користуванні); низький рівень конкурентоспроможності з питання можливості підвищення розміру пропонованої орендної плати за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення порівняно з великими сільськогосподарськими товаровиробниками; відведення недостатньої ролі у процесах реформування аграрного сектору економіки для створення та розвитку сільськогосподарської кооперації; значні втрати продукції внаслідок недосконалої системи логістики та інфраструктури аграрного ринку; непоінформованість значної частини фермерських господарств про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі, орієнтація на реалізацію вирощеної сировини та відсутність можливостей та умов у виробництві готової продукції [18]. Проте, на нашу думку, до причин, що гальмують розвиток фермерства в Україні, слід додати відсутність політичної волі у розвитку фермерства внаслідок лобювання інтересів агрохолдингів на всіх гілках законодавчої, виконавчої та судової влади [35, с. 945].

Потенціал СОК, які є необхідною умовою розвитку ФГ, в Україні є нереалізованим. До чинників, що стримують розвиток СОК в Україні належать: деформації кооперативної ідеї в українському суспільстві як у селянському середовищі, так і серед науковців; нехтування кооперативними принципами та цінностями; вкрай низького рівня державної підтримки кооперативного руху в Україні та підтримки псевдокооперативів (користуються державними пільгами, але по суті є фіктивними); недовіри сільського населення до сільськогосподарських кооперативів як до засобу підвищення ефективності своєї діяльності, як до можливості стати рівноправними партнерами на цивілізованих ринках, розв'язати соціокультурні та екологічні проблеми

сільської місцевості; неможливості дослідження розвитку справжніх кооперативів в Україні; монополізм посередників, відсутність дієвої, системної державної підтримки СОК, низька соціальна активність фермерів, недостатній рівень поінформованості населення про переваги СОК, недовіра фермерів один до одного, до інших членів СОК та до органів державної влади, відсутність досвіду управління спільними ресурсами, труднощі отримання дозволів, брак кваліфікованих працівників, відсутність лідерів, дискредитація існуючих СОК через невідповідність їх діяльності дійсним кооперативним принципам [35, с. 946]. Все це негативно вплинуло на розвиток СОК в Україні: якщо в США, Франції, Нідерландах та Іспанії кожен фермер є членом СОК, в Італії – кожен другий фермер, то в Україні тільки одне господарство з 246 є членом СОК.

Ще однією проблемою ФГ в Україні є невирішене земельне питання - ринку землі. Введення в обіг ринку земель сільськогосподарського призначення на основі законодавства, пролобійованого агрохолдингами, а також корумпований механізм виділення та розподілу фінансової державної підтримки ФГ та СОК, яка в більшості йде на підтримку агрохолдингів, можуть призвести до повного знищення фермерства в Україні та тотальної латифундації аграрного сектора, що загрожує продовольчій та екологічній безпеці держави [35, с. 946].

Досягти сталого розвитку ФГ можна через: формування власного ринку збуту продукції; впровадження інноваційних технологій виробництва сільгосппродукції; реалізацію інвестиційних проєктів із придбання сільгосптехніки на умовах лізингу; спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури; створення добровільних об'єднань ФГ; збільшення обсягів прямого інвестування ФГ за рахунок власних коштів і пільгових позик; забезпечення дотацій на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях [33, с.47]; запровадження закордонного досвіду проходження кожним працівником управлінського персоналу ФГ курсів підвищення кваліфікації з обов'язковим складанням іспиту та одержанням

посвідчення кожні 3-5 років; запровадження пільг у оподаткуванні та кредитуванні виробництва для ФГ, які підвищують кваліфікацію, ефективно використовують виробничі ресурси, впроваджують ресурсозберігаючі технології [15, с. 29]; створення мережі постійно діючих інформаційно-консультаційних центрів.

Впроваджені кроки Уряду щодо стимулювання розвитку ФГ та СОК не призвели до поставленої мети - до кардинального їх зростання. Таким чином, оскільки інституціональні зміни у стимулюванні розвитку ФГ та СОК носять здебільшого декларативний та популістський характер, необхідно шукати інші шляхи вдосконалення публічного управління розвитком фермерства, які б дали бажаний ефект.

2.2. Особливості та структура публічного управління розвитком фермерства в Україні

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» ФГ є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільгосппродукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення ФГ, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону" [41]. Правові підстави, умови та порядок створення ФГ визначені у Земельному кодексі України, Законах України «Про фермерське господарство», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки [18], інших нормативно-правових актах. Починаючи з травня 2016 року, ФГ може бути створене в одній із двох організаційно-правових форм за рішенням засновника: 1) як юридична особа або 2) як фізична особа — підприємець.

10.07.2018 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання

утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» [39], надавши останнім широкий спектр заохочень: віднесення до платників єдиного податку четвертої групи фізичних осіб - підприємців, які організували ФГ; встановлення державної допомоги по сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (від 10% до 90% мінімального страхового внеску) для кожного із членів ФГ протягом 10 років за рахунок коштів Державного бюджету України через механізм доплати на користь застрахованих осіб-членів сімейного ФГ єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; уточнення положень щодо створення та діяльності сімейного ФГ без набуття статусу юридичної особи. Реалізація Закону дозволить створити умови для започаткування сімейних ФГ [38].

ФГ відіграють важливу роль в зниженні масштабів голоду та злиднів, підвищенні рівня продовольчої безпеки, харчування і добробуту населення, раціональному використанні природних ресурсів, охороні навколишнього середовища й досягненні стійкого розвитку, зокрема сільських територій [19, с. 61]. Сімейні ФГ повинні бути в центрі сільськогосподарської, екологічної та соціальної політики держави, їх слід розглядати як фундаментальний чинник збереження суспільної значимості села та об'єкт соціально-економічної політики загальнонаціонального рівня [23, с. 73].

Опонентами розвитку ФГ використовується аргумент про їх економічну неефективність, про переваги великих господарств над ними [20]. О. Чаянов запропонував вагомий, випробуваний світовою практикою контраргумент: «кооперативна практика ясно вказує нам на можливість зробити всі ці переваги великого господарства надбанням дрібних селянських господарств.» [46]. Отже, ефективне функціонування фермерських господарств тісно пов'язане інституціоналізацією та розвитком СОК. Кооперування ФГ є засобом захисту економічних інтересів фермерів. До прямих переваг об'єднання у СОК належать: скорочення кількості посередників у маркетинговому ланцюгу, протистояння переробним підприємствам у монопольному встановленні закупівельних цін, економія на транспортних витратах, поліпшення якості

продукції та більш ефективний контроль над нею, організація постачання на переробки продукції великими партіями, що дозволяє отримати вигідні ціни, забезпечення кооперативу потрібними ресурсами за пільговими цінами, співпраця на вигідних для членів СОК умовах з організаціями технічної допомоги, ветеринарне обслуговування.

Механізм державного регулювання аграрного сектора економіки – це сукупність дій, форм та способів впливу на суб'єктів аграрного сектору з метою забезпечення економо-соціо-екологічної ефективності галузі. Механізми державного регулювання діяльності фермерства в Україні наведені у додатку Ж.

Наразі ситуація, що склалася з розвитком ФГ в Україні вимагає використання не просто методів публічного адміністрування, а переходу до нової моделі державного управління - публічного управління - діяльності, що забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, регіонального врядування, органів місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики в найрізноманітніших сферах суспільного життя [43]. Наразі публічне управління в Україні проходить лише етап свого становлення. Структуру публічного управління фермерством в Україні подано у додатку З, але один з головних суб'єктів публічного управління - громадські організації практично не виконують своїх функцій, не мають суттєвого впливу на формування державної політики в сфері функціонування ФГ. Не існує також оберненого взаємозв'язку "фермер - державна влада".

РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФЕРМЕРСТВОМ УРАЇНИ

3.1. Місце публічного управління у діяльності регіонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Дослідження попереднього розділу довели, що сама по собі фінансова безповоротна допомога в розмірі 1 млрд грн у 2018 р. не призвела до поставленої цілі - подвоєння фермерських господарств в Україні. Розпорошення між значною кількістю господарств і наявність на місцях корупційної складової, яка вилучила частину фінансової безповоротної допомоги, не дало очікуваних результатів.

Тому пропонуємо бюджетні кошти, які передбачені на безповоротну фінансову допомогу фермерам використати на пілотний проект по створенню в окремому регіоні України регіонального багатофункціонального сільськогосподарського кооперативу, діяльність якого повинна бути побудована на інноваційній основі з урахування досвіду розвинених країн світу і сучасних технологій публічного управління. Ефективна діяльність такого кооперативу зможе підвищити конкурентоспроможність фермерства регіону, збільшить їх кількість, а також стане потужним прикладом дієвості СОК для фермерів інших регіонів. Багатофункціональна обслуговуюча кооперативна система дозволить фермерам вирішити проблеми постачання матеріально-технічних ресурсів, удосконалити процес збуту продукції, а також залучити фінансові ресурси для обслуговування інших потреб.

Нині в Україні відбувається формування системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, в основному за участю особистих селянських і фермерських господарств, що об'єднуючись у кооперативи, здійснюють збут продукції на невеликих територіях у межах одного села, чи району. Такі СОК утворюють місцевий рівень системи сільськогосподарської кооперації. Створення регіональних кооперативів, за рахунок спільного використання доступних ресурсів, дозволить підвищити ефективність діяльності кооперативів

місцевого рівня, забезпечити додаткові консультаційні, юридичні, логістичні та аудиторські послуги. Регіональні багатофункціональні кооперативи можуть взаємодіяти та об'єднувати свої сили не тільки з іншими кооперативами, але й з державними установами, банками, навчальними закладами та іншими організаціями, що забезпечують їх підтримку.

З метою розширення можливостей щодо вирішення проблем розвитку фермерства, збереження сільських територій, підвищення продовольчої безпеки та ефективності економіки в цілому, запропоновано можливу модель співпраці системи сільськогосподарської кооперації з державними (Міністерство аграрної політики та продовольства України, центр підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, єдина система інформаційного забезпечення АПК, науково-дослідні установи та навчальні заклади, контролюючі органи) та недержавними організаціями (дорадчі служби, банки, оптові ринки продовольчих товарів, система споживчої кооперації, кредитна кооперація, лізингові та страхові компанії, міжнародні організації, що реалізують проекти технічної допомоги).

Алгоритм побудови регіонального багатофункціонального сільськогосподарського кооперативу показаний у додатку І. У створенні цього кооперативу пропонується використати такі нові механізми публічного управління:

1. Фінансування сільськогосподарської дорадчої служби, яка повинна надавати інформацію щодо новітніх інноваційних розробок у аграрній сфері. Спочатку інформація повинна надаватися фермерам безоплатно, але поступово фермери оплатою послуг повинні підтверджувати необхідність і актуальність наданої інформації, що дозволить органам місцевого самоврядування контролювати якість наданих фермерам послуг.

2. Надання органами державної влади грантів на конкурсній основі на навчання та обмін досвідом за кордоном для фермерів та менеджерів кооперативу.

3. Забезпечення пільгових кредитів для фермерів та їх СОК.

4. Залучення провідних фахівців аграрних вищих закладів освіти до роботи у дорадчі службі. Поставити їх заробітну плату та рівень акредитації ВЗО від ефективності наданої ними інформації, стимулюючи до саморозвитку та інноваційних розробок, які потребує аграрний сектор.

5. Створення та фінансове супроводження юнацької громадської організації "Лідери фермерства", де будуть формувати активну життєву позицію та лідерські якості майбутніх фермерів.

6. Створити відділ у місцевих органах самоврядування для поширення ідей ефективності фермерства та сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Поставити заробітну плату державних службовців цього відділу в залежність від зростання кількості ефективно діючих фермерських господарств та зростання членів в існуючих у регіоні СОК.

7. Жорстке антимонопольне регулювання державними органами влади цін постачальників ресурсів для фермерів та їх СОК.

8. Органи місцевого самоврядування повинні стати допоміжною ланкою у процесі взаємодії державних органів влади і СОК. Функціями органів місцевого самоврядування за цією моделлю мають стати: моніторинг використання бюджетних коштів, спрямованих на реалізацію проектів; діагностика функціонування створених СОК; розповсюдження найкращого досвіду діяльності зарубіжних СОК у місцевих засобах масової інформації. Повернення державних коштів має бути передбачено і щодо кооперативів, діяльність яких не відповідає кооперативним принципам. Дотримання зазначених умов, при реалізації програм державної підтримки дозволить забезпечити розвиток членської бази та не допустити формування псевдокооперативів, що дискредитують ідею обслуговуючої кооперації серед населення України.

9. Впровадження Blockchain-технології у відносини між фермерами, кооперативом, постачальниками ресурсів, фінансовими установами, споживачами, дорадчою службою та органами державної влади та місцевого самоврядування.

Світовий досвід вражає масштабами застосування Blockchain-технології в різних сферах, у тому числі і аграрному виробництві. За перші три квартали 2018 р. венчурні інвестиції в Blockchain-стартапи досягли 3,9 млрд доларів (це на 280% більше, ніж за весь 2017 рік) [25, с. 46]. Проведене дослідження дозволило систематизувати переваги впровадження Blockchain-технології для підвищення конкурентоспроможності фермерства та рівня ефективності регіонально публічного управління фермерством:

1. Соціально-економічний ефект, який досягається шляхом прозорості етапів постачання аграрної продукції (від виробника до споживача), що, у свою чергу: по-перше, сприяє задоволенню потреб та збереженню здоров'я населення; по-друге, стабільність прибутків для бізнесового сектору; по-третє, нейтралізація тіньового сектора економіки. Така інноваційна технологія корисна не лише для споживачів, але й для фермерів. На сьогоднішній день дотримання стандартів в Україні гарантує система сертифікації, але вона за надто дорога та не завжди достовірна. Використання Blockchain-технології дозволить мінімізувати, а в перспективі взагалі уникнути такої проблеми, адже вона не дозволяє змінювати внесені дані непомітно. Саме тому прозорість — одна із загальноновизнаних переваг використання Blockchain технології в забезпеченні економічної безпеки аграрного виробництва.

2. Страхування економічних інтересів партнерів аграрного бізнесу. Оскільки записану в Blockchain платформу інформацію не можна змінити та вона доступна всім, Blockchain тим самим застраховує від тіньових механізмів зі сторони партнерів.

3. Активізація механізму залучення інвесторів (інвестиційна підтримка фермерства). Використання Blockchain-технології допомагає скорочувати період отримання платежів для фермерів, не виключаючи невизначені платежі. Технологія дозволить передавати платежі з правом власності, тим самим уникаючи ризику втручання третьої сторони. Впровадження такої інноваційної технології допоможе не лише позбутися посередників у фінансових операціях, а й суттєво скоротити витрати. Наприклад, перевезення 17 тонн мигдалю з

Австралії до Німеччини, під час підписання договору використовували технологію смарт-контрактів, спеціального комп'ютерного алгоритму для укладення та підтримки бізнес-договорів. Відповідно до заяв учасників договору, час витрачений на роботу з документами, завдяки використанню смарт-контрактів, скоротився в 5 разів, що є дуже актуально саме для аграрного бізнесу [25, с. 47]. Смарт-контракти гарантують контрагентам своєчасність та повноту виконання зобов'язань. Адже в Україні загальновідомою проблемою фермерів є затримка в оплаті за поставлений товар. На сьогоднішній день ця проблема вирішується лише на засадах довіри до перевірених учасників ринку. Нами пропонується вирішити це питання шляхом використання так званих "розумних контрактів" (смарт-контракти), з метою вилучення з обігу паперових договорів та використання спеціального коду. Тобто, на практиці це реалізується наступним чином: після того, як постачальник аграрної продукції виконав свої зобов'язання, право власності на товар переходить покупцеві, а постачальнику відразу ж перераховуються кошти. Переваги таких контрактів — відсутність посередників і витрат на них, гарантія виконання зобов'язань при настанні встановлених в договорі умов. Це стає зараз особливо актуальним, коли набуття з 1 січня 2016 року чинності Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС стало для учасників агропродовольчого ринку країни новим викликом і нагальним стало питання побудови дієвої інфраструктурної мережі, яка забезпечуватиме постачання якісної та безпечної продукції від виробника до кінцевого споживача з мінімальною кількістю посередників.

4. Ефективність функціонування ринку землі в Україні. Використання Blockchain-технології сприяє підвищенню рівня довіри до продажу землі і захищає від рейдерства фермерські землі, адже сьогодні близько 70% всіх випадків рейдерства стосуються саме середніх фермерських господарств [1]. В Україні вже пройшов перший аукціон з продажу майна з використанням Blockchain. Оскільки населення України з обережністю ставиться до питання ринку землі у цій сфері Blockchain набуває особливої актуальності. Адже саме

Blockchain не дозволяє стороннім особам змінювати дані, як у більшості випадків відбувається на торгах.

5. Страхування від зміни цін під час продажу активів на біржі. Blockchain-технології активно почали використовуватись на світових біржах. Тобто на такій біржі можна торгувати ф'ючерсом — контрактом на покупку товару в майбутньому за ціною, яка зафіксована зараз (на зерно, тварин або інші активи). Таким чином, фермер отримає гроші необхідні для його функціонування та розвитку.

Нові реалії часу наразі вимагають від органів державної влади застосування нових підходів до управління: заміни традиційних способів управління, що базувалися на застосуванні владних повноважень та чітких бюрократичних процедур, на такі, що зорієнтовані на надання якісних публічних послуг. Необхідно замінювати традиційні механізми управління на ринкові: “контролювати” на “мотивувати та отримувати результат”. Тому пропонуємо поставити у залежність заробітну плату державного службовця, який працює у структурі державної влади, що опікується питаннями розвитку сільського господарства, із зростанням кількості фермерських господарств та кількості членів СОК, а також від ефективності роботи СОК. Отже, треба переходити від стилю державного адміністрування до системи публічного управління, яке охоплює багато підсистем, а саме: політичну, економічну, соціальну, адміністративну, правову, гуманітарну тощо. Фермер повинен розглядатися як клієнт і споживач послуг: «уряд не править, а надає послуги населенню», тобто він бере на себе роль виробника суспільних благ. В якості послуг пропонується надавати дорадчі послуги фермерам щодо новітніх технологій виробництва та реалізації продукції, а також впровадження документообігу на основі Blockchain-технології як інноваційного інструменту забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва регіону. Узагальнюючий алгоритм запропонованих заходів публічного управління розвитком фермерства в Україні подано у додатку К.

3.2. Створення мережі громадських організацій для лобіювання інтересів фермерства України у законотворчій діяльності

Як було зазначено у попередніх розділах, одним з головних чинників розвитку фермерства є створення сприятливої нормативно-правової бази його функціонування. Але при законотворчості іноді можновладці можуть не знати проблем фермерів або отримати від лобістів агрохолдингів хибну інформацію, а в результаті - приймаються закони, які суперечать задекларованим цілям щодо розвитку фермерства та СОК. Оскільки розвиток фермерства це не тільки розв'язання питання безробіття на селі, збереження сільських територій, екосистеми, але й продовольчої безпеки країни, конкретні рішення щодо інституційного забезпечення функціонування фермерства мають бути виваженими, добре збалансованими, орієнтованими на досягнення суспільно та економічно важливих цілей і не базуватися на інтересах окремих зацікавлених суб'єктів політичних чи економічних відносин.

Якщо подивитись на досвід формування аграрної політики та конкретних політичних рішень в аграрному секторі у високорозвинених країнах, можна скрізь побачити спільні риси: наукове обґрунтування та тривалі громадські та експертні обговорення перед прийняттям будь-якого важливого рішення з одного боку, і сильний, законодавчо врегульований інститут лобізму — з іншого [44]. Під «лобізмом» розуміється координована практика відстоювання інтересів різними економічними, етнічними чи політичними групами через встановлення та плекання стосунків з представниками всіх гілок влади в рамках, визначених законодавством. Другим боком лобізму є вплив на суспільну думку через формування тих чи інших меседжів у публічному просторі.

Українському фермерству потрібна потужна багаторівнева представницька профільна асоціація, яка б виходила на Міністерство аграрної політики та продовольства України чи профільні комітети при Верховній Раді України з єдиною узгодженою позицією від фермерства, сконцентрувавши увагу на його інтересах та проблемах.

Узгоджена позиція часто дорівнює адекватній комунікації. Адже Мінагропрод — це, насамперед, «голос» галузі у Кабінеті Міністрів України та комунікатор з іншими органами та відомствами, включаючи Верховну Раду. Якщо розглядати його не як опонента чи орган, який спускає по вертикалі певні рішення, а як партнера (коли мова іде не про публічне адміністрування, а про публічне управління), то це вплине на всю філософію формування аграрної політики щодо розвитку фермерства та СОК у країні на довгострокову перспективу [44].

Сила лобіювання інтересів фермерів не лише всередині країни, а, що більш важливо, на зовнішніх ринках. У зв'язку з цим, враховуючи світовий досвід, пропонуємо створити багаторівневий представницький орган по лобіюванню інтересів фермерів України (додаток Л).

Наразі органами, які лобіюють інтереси фермерів, є ГС "Союз українського селянства", ВГО "Асоціація фермерів та приватних землевласників України та ГС "Всеукраїнська Аграрна Рада". Але ефективність цього лобіювання вкрай низька. Тому пропонуємо використовувати також силу ВГО "Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України".

Національна представницька організація СОК наразі є недостатньо впливовою і малоефективною у своїй роботі. Для підвищення авторитету та ефективності її роботи необхідно дотримання таких умов: 1) уряду слід рекомендувати визнати її як найвищу представницьку організацію сільських кооператорів; 2) Міністерству аграрної політики і продовольства України варто надати їй рівні права з Асоціацією фермерів і приватних землевласників України, Союзом сільськогосподарських підприємств та Українською аграрною конфедерацією; 3) національна кооперативна організація має представляти фермерів України в Європейському об'єднанні сільськогосподарських кооперативів (СОРА-COGECA) [16, с. 10-11]. Будучи членами різноманітних СОК, фермери стають відповідно і членами цієї громадської організації і сила їх "голоса" багатократно посилиться не тільки на внутрішньому ринку.

ВИСНОВКИ

У ході аналізу ефективності публічного управління у сфері стимулювання розвитку фермерства в Україні, були виконані всі визначені в роботі завдання:

1. Обґрунтована необхідність розвитку саме фермерської організаційно-правової форми в аграрному секторі економіки України. Агрохолдингізація сільськогосподарської діяльності призвела до вкрай негативних наслідків: гіперкапіталізації земельних банків агрохолдингів; зростання рівня сільського безробіття; зубожіння сільського населення, розвитку міграційних процесів та вимирання сільських територій; ущільнення ґрунтів та руйнації транспортної інфраструктури сільських територій, окислення земель сільгосппризначення; недотримання екологізберігаючих агротехнологій; відмови більшості агрохолдингів від розвитку тваринницької галузі; використання отрутохімікатів та пестицидів, що впливає на екологію сільських територій; неконтрольоване використання ГМО; монополізації сільськогосподарської галузі, яка дозволяє кільком корпоративним власникам диктувати ціни на основні продукти харчування. Сьогодні в Україні, як ніколи, з позиції соціальної ефективності, забезпечення зайнятості та трудової активності сільського населення, реалізації підприємницького потенціалу, збереження культурного осередку села, раціонального використання земельних угідь та розвитку сільських територій загалом, вагоме значення набувають саме розвиток фермерства.

2. Розкриті характерні риси інституціонального середовища ФГ в Україні, яке включає формальні та неформальні інститути, а також суб'єктів впливу. Інституціональна складова ФГ формує дієві формальні та неформальні норми, правила й цінності. Формальні норми та правила (інститути) представлені, сукупністю нормативних документів різного рівня впливу на аграрний ринок як цілісної інституційної структури та сукупністю відповідних інститутів та інституцій, які безпосередньо функціонують і забезпечують відтворення виробничого потенціалу ФГ. Основними функціями інституціонального середовища ФГ є: оптимізаційна; інтеграційна; інформаційна; координуюча; стимулююча.

3. Розкриті механізми публічного управління діяльністю ФГ в Україні: правовий, економічний, адміністративний, соціальний та інформаційний.

Розкрита структура та особливості публічного управління фермерством в Україні. За останні два роки нормативно-правову базу функціонування фермерства значно вдосконалено з акцентом на підтримку його розвитку, але результатом не стало стрімке зростання кількості ФГ, на яке очікував Уряд. Копіювання світового досвіду щодо публічного управління розвитку фермерства в українських реаліях виявилось хибним, оскільки інституціональне середовище українських ФГ відрізняється від країн ЄС та США. Значний вплив на активність українських селян щодо створення ФГ мають неформальні інститути, які сформували стійке негативне ставлення селян до СОК, без яких розвиток ФГ є неможливим, а також недовіра до органів державної влади, яка обіцяла фінансову безповоротну допомогу. За допомогою SWOT-аналізу оцінено інституціональне середовище розвитку ФГ, визначено, що головною перешкодою розвитку фермерства в Україні є діяльність агрохолдингів, через які відбулося зрощення політичних та економічних інститутів.

Зроблено висновок, що публічне управління фермерством в Україні знаходиться у стані становлення і державне регулювання цим сектором спирається виключно на застарілі методи публічного адміністрування, які дали негативний результат запроваджених Урядом заходів.

4. Проведений аналіз сучасного стану функціонування фермерських господарств в Україні свідчить, що не існує позитивної динаміки у показниках його розвитку. Його динаміку можна назвати як "животіння та виживання". Зроблено висновок: якщо не буде політичної волі щодо всебічної потужної підтримки розвитку ФГ та СОК, реформування земельних відносин в інтересах фермерів всупереч лобюванню інтересів агрохолдингів, в Україні може відбутися повна латифундація української землі і знищення фермерства, що спричинить стрімке падіння добробуту сільського населення, масові соціальні

катаклізми на довгі десятиліття (як у Бразилії), руйнацію агроєкосистеми, що загрожуватиме продовольчій та екологічній безпеці України.

5. Обґрунтована необхідність розвитку СОК як необхідної умови розвитку ФГ. СОК є засобом захисту економічних інтересів фермерів. До прямих переваг об'єднання фермерів у СОК належать: протистояння переробним підприємствам у монопольному встановленні закупівельних цін, економія на транспортних витратах, організація постачання та переробки продукції великими партіями за вигідними цінами, забезпечення кооперативу потрібними ресурсами за пільговими цінами тощо.

6. Проведений аналіз досвіду публічного управління фермерством провідних країн світу довів, що в Україні наразі відсутня кореляційна залежність між безповоротною фінансовою допомогою ФГ та зростанням їх кількості, тому треба, в першу чергу, імплементувати світовий досвід провідних країн щодо розвитку якісних дорадчих служб, які змогли б змінити негативне ставлення селян до СОК, надавали інформацію щодо інновацій в аграрній сфері і допомагали у їх впровадженні; громадських організацій фермерів, які повинні бути у стійкому діалозі з владою і лобіювати інтереси фермерів на всіх рівнях прийняття рішень; всебічне стимулювання та популяризація розвитку СОК.

7. Запропонована модель регіонального багатофункціонального обслуговуючого кооперативу фермерів з урахуванням новітніх методів публічного управління, який повинен стати взірцем для популяризації кооперативної ідеї серед українського селянства.

8. Розроблені практичні рекомендації щодо підвищення рівня лобіювання інтересів ФГ України в органах державної влади через їх входження до ВГО "Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України", а також запропоновано для підвищення авторитету та ефективності її роботи рекомендувати Уряду визнати її як найвищу представницьку організацію сільських кооператорів; Мінагрополітики України надати їй рівні права з іншими аграрними громадськими організаціями; надати їй можливість представляти ФГ України в Європейському об'єднанні СОК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АФЗУ зафіксувала 570 випадків рейдерства [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://agropolit.com/news/5261-afzu-zafiksuvala-570-vipadkiv-reyderstva>
2. Барвінський А.В. Агрофізичні аспекти регламентації технологічного навантаження на ґрунтовий покрив / А. В. Барвінський // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. - 2016. - № 1-2. - С. 62-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_1-2_10.
3. Бородіна О. М. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Економіка України. – 2015. – №4. – С. 88–96.
4. Бородіна О. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії [Електронний ресурс] / О. Бородіна, І. Прокопа. - Режим доступу: <https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>.
5. Босак О. З. Становлення та розвиток системи публічного управління в Україні // Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє : монографія / О.З. Босак / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; відп. редактор І. А. Грицяк. - К. : К.І.С., 2009. - 240 с.
6. Гнатишин Л. Інституційне середовище розвитку фермерських господарств [Електронний ресурс] / Л. Гнатишин, О. Прокопишин // Аграрна економіка. - 2017. - Т. 10, № 1-2. - С. 81-88. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2017_10_1-2_14
7. Гнатишин Л. Тенденції розвитку українського фермерства [Електронний ресурс] / Л. Гнатишин // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. - 2016. - № 23(1). - С. 24-28. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2016_23\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2016_23(1)_7).
8. Державна служба статистики України. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Дорош Й. Інституціональне забезпечення розвитку земельних відносин і системи землекористування / Й. Дорош // Аграрна економіка. – 2011. – Т. 4, №1–4. – С. 138–142.
10. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналітичне дослідження [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. - Київ, 2011. - 91 с. - Режим доступу: http://agroconf.org/sites/default/files/dosvid-kanady-es-polityky-pidtrymky-sh-obslugovujuchy-kooperatyviv1_0.pdf.
11. Дудка О. І. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектору України: дис. канд. держ. упр.: 25.00.02 / Дудка Олександр Іванович – Київ, 2017. – 174 с.
12. Забуранна Л.В. Соціально-економічні передумови розвитку аграрного виробництва в Україні / Л.В. Забуранна, Ю.О. Ярмоленко // Економіка АПК. - 2017. - № 12. - С. 64-68.
13. Заскалкіна О. М. Механізми державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України : дис. канд. держ. упр. : 25.00.02 / Заскалкіна Оксана Михайлівна – Харків, 2018. – 242 с.
14. Збарський В. К. Теоретичні засади диверсифікації економічної діяльності фермерських господарств / Збарський В. К., Єременко Д. В. // Економіка АПК. – 2016. – № 10. – С. 17–22.
15. Збарський В.К. Ефективність організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі Київщини / В.К. Збарський, А.Д. Остапчук // Економіка АПК. - 2017. - № 12. - С. 25-31.
16. Зіновчук В. В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні / В. В. Зіновчук // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. - 2012. - №1(2). - С. 3-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2012_1%282%29__3
17. Кириленко І. Г. Аграрна політика України на шляху інтеграції у світове

- середовище [Електронний ресурс] // І. Г. Кириленко, С. М. Рижук, С. М. Кваша. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-4032-3.html>.
18. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80/print>.
19. Корінець Р. Я. Інституціоналізація сімейних фермерських господарств у соціально-економічне середовище / Р. Я. Корінець, Л. М. Малік // Економіка АПК. - 2018. - № 4. - С. 60-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_10
20. Коротич П. Цеглини для бізнесу [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.pressreader.com/ukraine/the-ukrainian-farmer/20141210/282668980751589
21. Купчишина О. А. Особливості державного регулювання в аграрному секторі / О. А. Купчишина // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. - 2017. - Вип. 33. - С. 109-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2017_33_16
22. Левандівський О.Т. Особливості державного регулювання АПК / О.Т. Левандівський // Економіка та управління АПК : зб. наук. праць. — Біла Церква : БНАУ, 2011. — № 5. — С. 16-20.
23. Малік М.Й. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні / Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. // Економіка АПК. - 2018. - № 10 - С. 72-85.
24. Маренич Т. Г. Фермерство в Україні та перспективи його функціонування / Т. Г. Маренич, Д. В. Борисовський // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – Вип. 161. – С. 37–50.
25. Марчук Л. Л. Інноваційні інструменти забезпечення економічної безпеки регіону в контексті стрімкого розвитку технології - Blockchain [Електронний ресурс] / Л. Л. Марчук, О. Г. Казарян // Агросвіт. - 2018. - № 23. - С. 45-50. - Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/23_2018/8.pdf

26. Маслак П.В. Напрями державної підтримки агропродовольчого сектора економіки та її регіональний аспект / П.В. Маслак // Інноваційна економіка. - 2012 - №3(29). - с. 301-305.
27. Мельник Л. Л. Фермерство України в контексті розмірів землекористування [Електронний ресурс] / Л. Л. Мельник // Агросвіт. - 2017. - № 8. - С. 24-34. - Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/8_2017/5.pdf.
28. Офіційний сайт Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/agricultural_products_markets/l67001_de.htm
29. Офіційний сайт Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://ec.europa.eu/agriculture/index_de.htm
30. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.fao.org/statistics/ru/>
31. Півторак В.С. Перспективи розвитку фермерства як провідної форми малого підприємництва в Україні / В. С. Півторак // Ефективна економіка. - 2014. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_72.
32. Підтримка фермерів у країнах ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [Електронний ресурс] - Режим доступу:
http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/subsydiyi_fermeram.pdf
33. Полятикіна Л.І. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс] / Л. І. Полятикіна, А. М. Кадацька // Інноваційна економіка. - 2016. - № 1-2. - С. 43-47. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_1-2_8.
34. *Шифр: «Фермерство»* Фермерство та сільськогосподарська кооперація:

інституціональні зміни та їх наслідки / *Шифр: «Фермерство»*// Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 25 червня 2018 р.): у 4 ч. – Полтава: ЦФЕНД, 2018. – Ч. 2. – С. 22-23.

35. *Шифр: «Фермерство»*: Фермерство в Україні: перспективи розвитку / *Шифр: «Фермерство»* // Молодий вчений. - 2018. - № 1 (53). - С. 942 - 948.
36. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>.
37. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення і розвитку сімейних фермерських господарств та припинення корупційних зловживань у сфері розпорядження землями державної та комунальної власності» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH5G400A.html
38. Президент підписав Закон щодо стимулювання діяльності сімейних фермерських господарств [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-stimulyuvannya-diyalnosti-sim-48950>
39. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 10 липня 2018 року № 2497-VIII [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19>
40. Про Український державний фонд підтримки фермерських господарств [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ukrsadprom.com/single-post/2017/06/14/%>

41. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
42. Сільськогосподарське дорадництво у світі [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.dorada.org.ua/na-dopomogu-doradniku/silskogospodarske-doradnistvo-u-sviti.html>
43. Тихий К.І. Погляди на публічне управління для сучасної України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://intkonf.org/tihiy-k-i-poglyadi-na-publichne-upravlinnya-dlya-suchasnoyi-ukrayini/>
44. Трофимцева О. Лобіювання — це не лайливе слово, а важлива робота [Електронний ресурс]/ О. Трофимцева. - Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/lobbirovanie-eto-ne-rugatelnoe-slovo-a-vazhnaya-rabota/#>
45. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
46. Чаянов А.В. Что такое аграрный вопрос [Електронний ресурс] / А.В. Чаянов. - Режим доступу: http://land-question.narod.ru/rus/tchay_1.html
47. Черевко Г. Фермерство в Україні: міф чи реальність [Електронний ресурс] / Г. Черевко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. - 2017. - № 24(1). - С. 3-8. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_24\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2017_24(1)_3).
48. Шуст О.А. Європейський досвід державної підтримки й стимулювання виходу дрібних та середніх виробників агропродовольства на організований ринок [Електронний ресурс] / О.А. Шуст, Р.І. Р.І. Бондаренко // Молодий вчений. - 2016 - № 7 (34) - С. 154-158. - Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/38.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура інституціонального середовища фермерства

Побудовано автором на основі джерела [13, с. 29]

SWOT-матриця оцінки інституційного середовища розвитку фермерських господарств

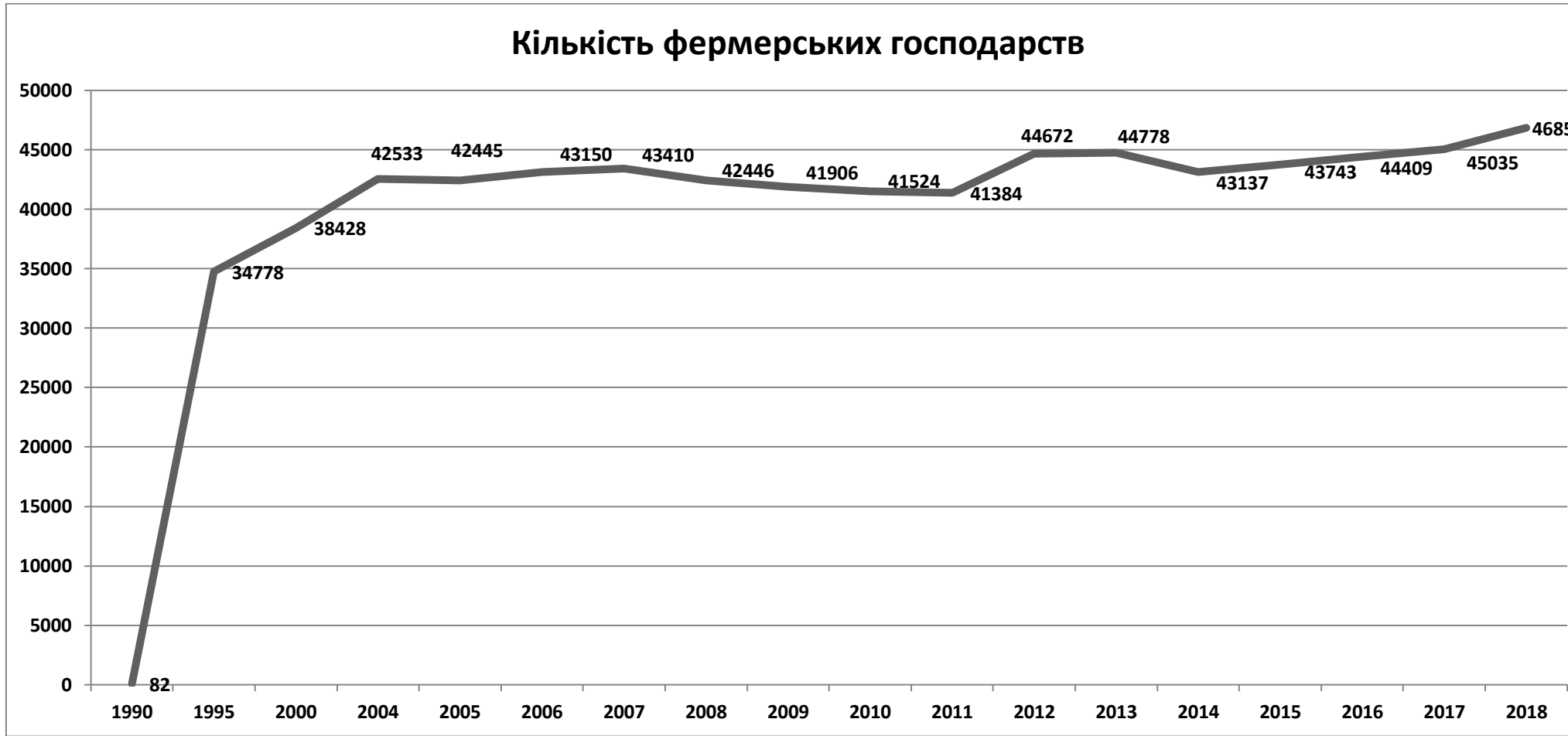
	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	Наявність в українських фермерів неформальних інститутів культури обробки землі та вирощування сільгосппродукції	Слабка інвестиційна привабливість (зацікавленість) фермерської діяльності
	Ліквідність елементів виробничого потенціалу (зокрема землі), яка забезпечена приватною власністю на землю	Інституційні пастки, спричинені недосконалим державним регулюванням у сфері діяльності фермерських господарств
	Готовність до генерування інноваційних змін у відтворенні виробничого потенціалу фермерських господарств	Неконкурентоспроможність дрібних партій сільськогосподарської продукції
	Фермеру органічно притаманні екологічні функції, бо ферма є і місцем роботи, і територією проживання її власника.	Низький рівень поінформованості щодо інноваційних процесів в аграрній сфері
	Швидка диверсифікація фермерської діяльності та раціоналізація відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств	Відсутність дієвого правового захисту на законодавчому рівні, яке б дозволяло бути конкурентоспроможними у порівнянні з вітчизняними агрохолдингами
	Можливості	Загрози
Зовнішнє середовище	Активізація розвитку фермерства як стратегічної форми господарювання в аграрному секторі	Відкриття вітчизняного ринку сільгосппродукції для європейського фермера, який має потужну фінансову підтримку країн ЄС
	Зацікавленість громадських організацій процесом відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств	Неефективне фінансування державних програм розвитку та підтримки фермерських господарств
	Спрямованість аграрної політики на світові інтеграційні процеси, що сприяє експорту продукції фермерських господарств	Орієнтація інфраструктури ринку на великих виробників сільськогосподарської продукції
	Збереження навколишнього середовища за рахунок екологізації виробництва	Високий рівень трансакційних витрат в аграрному секторі та консервативний спосіб мислення представників окремих інститутів

Побудовано автором з використанням джерел [6, с. 86; 37, с. 2].

Функції суб'єктів інституціонального середовища фермерства

Суб'єкт	Функції
Фермерське господарство	Здійснюють виробництво аграрної продукції.
Інвестор	Інвестують в аграрне виробництво.
Органи публічної влади	Встановлюють інституціональні засади функціонування фермерського господарства, визначають державну та регіональну політику, виступають гарантами взаємодії між суб'єктами.
Наукові організації та ВНЗ	Здійснюють науково-дослідну діяльність, виконують замовлення на наукові дослідження, готують фахівців, займаються просвітою.
Споживачі	Голосують "гривнею, сигналізуючи фермеру про необхідність та якість його діяльності.
Постачальники	Забезпечують своєчасне постачання ресурсів для забезпечення функціонування фермерського господарства.
Громадські організації	Здійснюють громадський контроль, лобіюють інтереси фермерів в органах державної влади.

Інформаційне джерело: складено автором на основі джерела [13, с. 49]

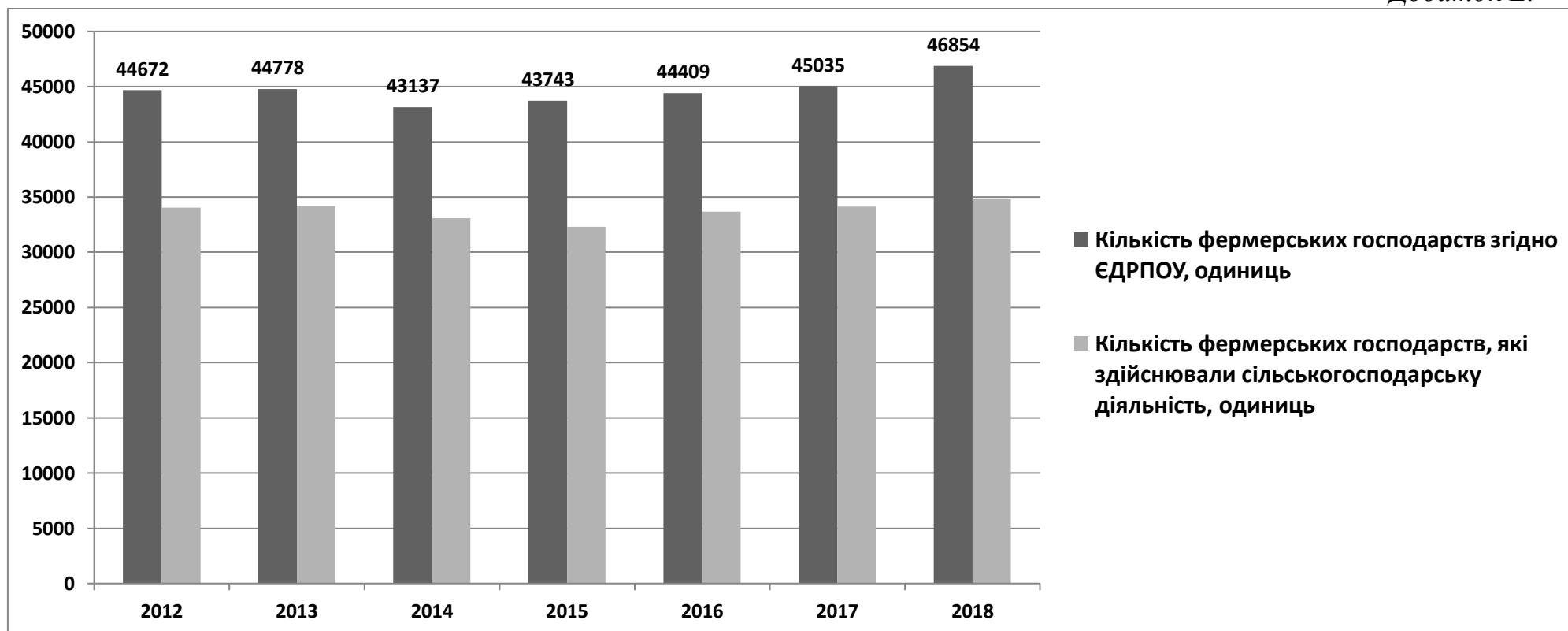
Динаміка розвитку фермерських господарств в Україні за 1990-2018 рр.

Складено автором на основі джерела [8]

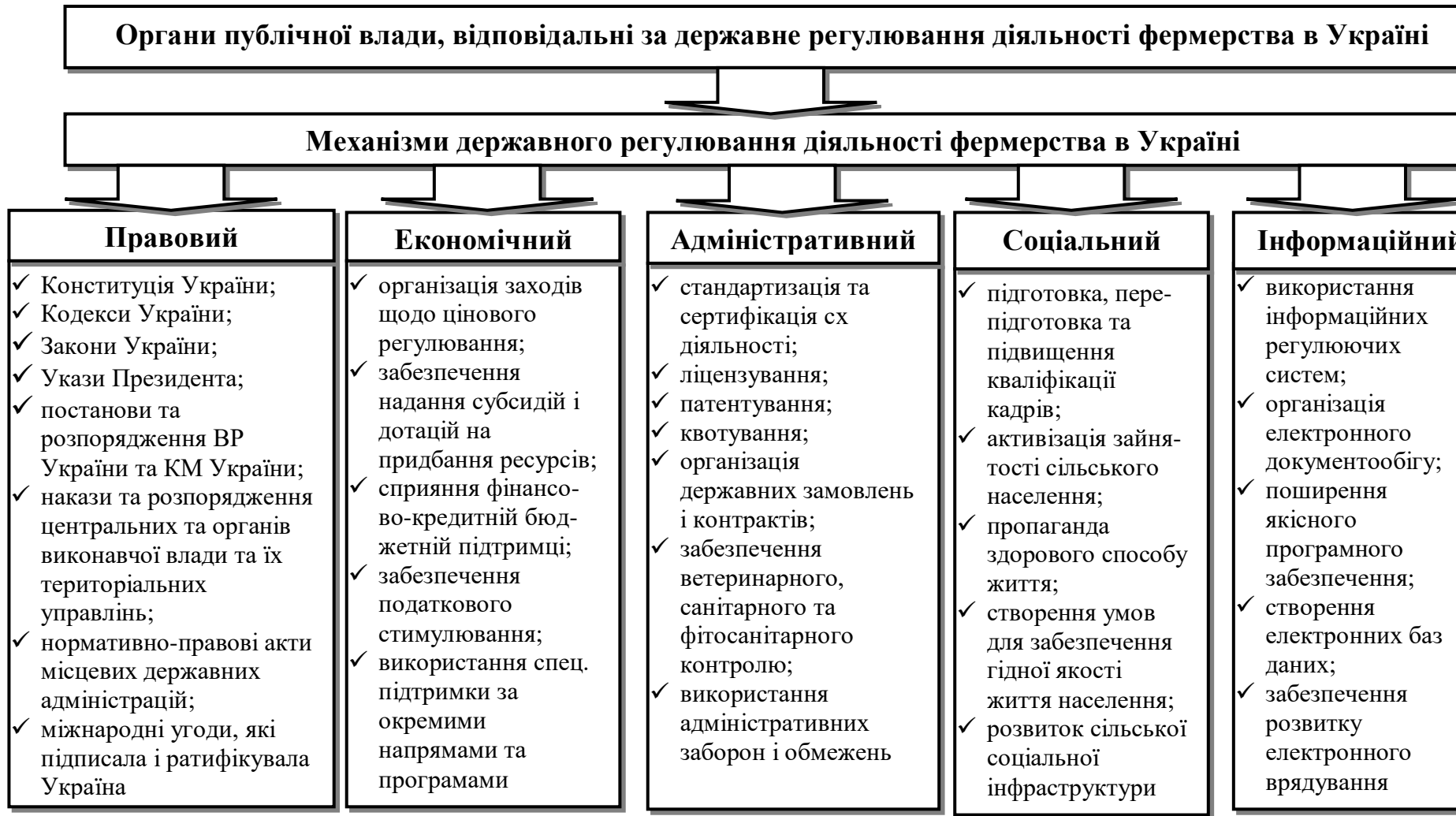
Динаміка безповоротної державної фінансової підтримки фермерським господарствам за 1995-2017 рр.

Складено автором на основі джерела [40]

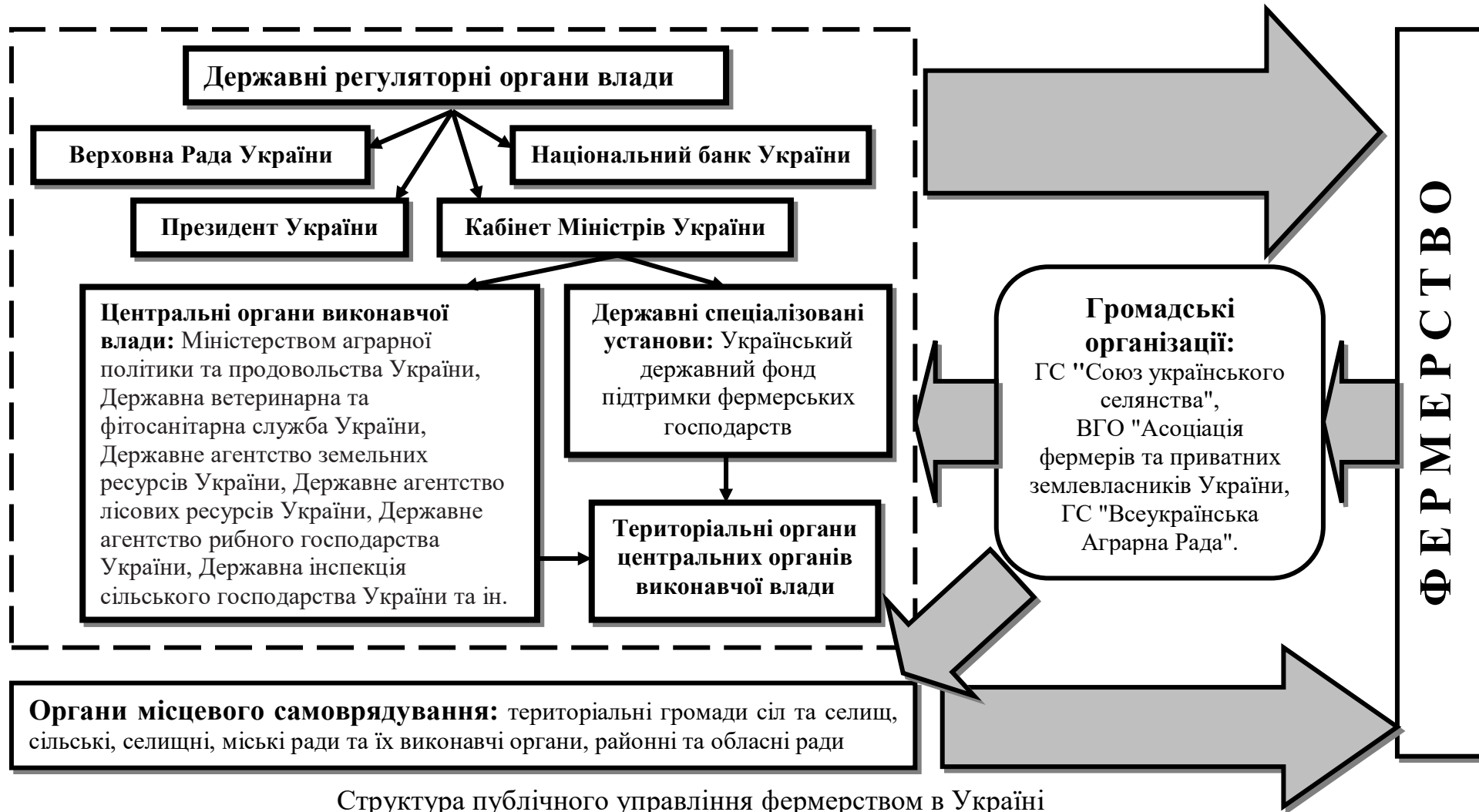
Динаміка розвитку фермерських господарств за 2012-2018 рр.

Складено автором на основі джерела [8]

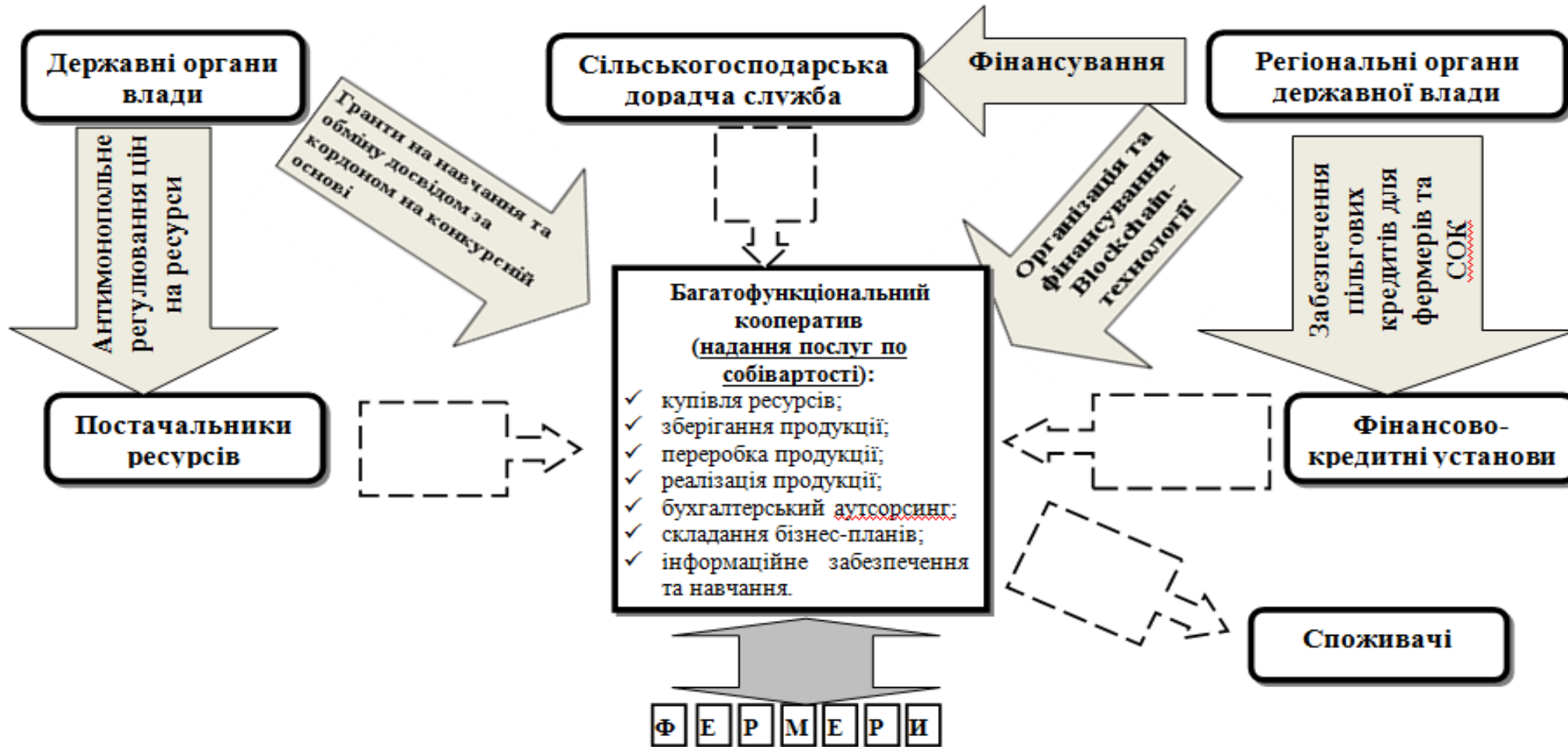

Механізми державного регулювання діяльності фермерства в Україні

Побудовано автором на основі джерела [13, с. 121].

Структура публічного управління фермерством в Україні
Складена автором після аналізу джерел [13, 16, 21, 41, 42]

Алгоритм стимулювання розвитку фермерства через вдосконалення механізмів публічного управління

Складена автором після аналізу джерел [13, 22, 26, 24]

Заходи публічного управління розвитком фермерства

Складена автором за джерелом [13, с. 121].

Схема підвищення дієвості лобювання інтересів фермерів України

Складена автором після аналізу джерел [22, 26, 24, 44, 47, 48]